

ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОЧИНІВ ІЗ ЦИФРОВИМИ АКТИВАМИ CHARACTERISTICS OF TRANSACTIONS WITH DIGITAL ASSETS

Гулейков І.Ю., суддя

Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду,
аспірант

Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф.Г. Бурчака Національної академії правових наук України

Стаття присвячена проблематиці характеристики правочинів із цифровими активами. Актуальність теми посилюється тим фактором, що в умовах воєнного стану в Україні природно розповсюдився цифровий простір, як доступний та безпечний для життєдіяльності людей, зокрема зросли обсяги цифрових послуг, отримала розвиток е-комерція, поширилося оформлення правочинів за допомогою онлайн-технологій. Розкрито поняття цифрових активів, особлива увага приділена різним видам цифрових активів. Наголошено, що цифровий актив – це немонетарний актив, що існує у цифровому середовищі у нематеріальній формі, має майнову цінність та може бути ідентифікований, зокрема у вигляді віртуального активу, електронних грошей, цифровому контенту, цифрової ідентичності та ін. Констатовано, що цифрові активи можуть мати прив'язку до майнових прав, особистих немайнових прав особи, предметів матеріального світу. Доведено, що кореляція цифрового активу з предметом матеріального світу відбувається через цифровізацію предметів матеріального світу, зокрема матеріалів бібліотек, архівних документів, медичної документації. Висвітлена думка щодо можливості віднесення цифрової ідентифікації особи до цифрових активів. Підкреслено, що цифрова ідентичність особи є складним правовим утворенням, що спадкуванню прав на цифрові активи, права інтелектуальної власності, об'єкта цифрових відносин. Обґрунтовано, що цифрові активи мають властивість до оборотоздатності, особливість якої обумовлюється існуванням специфічного середовища – цифрованого. Запропоновано розглядати правочини із цифровими активами у широкому та вузькому розумінні. Правочини щодо цифрових активів, у широкому розумінні – це дія уповноважених суб'єктів стосовно зміни володільців прав на цифрові активи, зокрема договори, спадкування прав на цифрові активи. Правочини із цифровими активами у вузькому розумінні – дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, що укладаються у цифровому обороті із використанням технологій інформаційно-комунікативних систем шляхом електронної ідентифікації суб'єктів, його предмету.

Ключові слова: актив, цифрові, віртуальні, цифровий оборот, майнові права, ідентичність.

The article focuses on the issues of characterizing transactions with digital assets. The relevance of the topic is enhanced by the fact that under martial law in Ukraine, the digital space has naturally spread as an accessible and safe environment for people's life, in particular, the volume of digital services has increased, e-commerce has developed, and online transactions have become widespread. The author explains the concept of digital assets, with special attention paid to various types of digital assets. It is emphasized that a digital asset is a non-monetary asset that exists in the digital environment in an intangible form, has property value and can be identified, in particular, in the form of a virtual asset, electronic money, digital content, digital identity, etc. It is stated that digital assets may be linked to property rights, personal non-property rights of a person, and objects of the material world. It is proved that the correlation of a digital asset with an object of the material world occurs through the digitalization of objects of the material world, in particular, library materials, archival documents, and medical records. The author also highlights the opinion that digital identification of a person can be classified as a digital asset. It is emphasized that digital identity of a person is a complex legal entity which may have legal regimes of personal non-property rights, intellectual property rights, and the object of digital relations. The author proves that digital assets have the property of turnover, which is due to the existence of a specific environment – the digital environment. It is proposed to consider transactions with digital assets in a broad and narrow sense. Transactions with digital assets, in the broad sense, are the actions of authorized entities to change the owners of rights to digital assets, including contracts, inheritance of rights to digital assets. Transactions with digital assets in the narrow sense are the actions of a person aimed at acquiring, changing or terminating civil rights and obligations concluded in digital circulation using information and communication systems technologies by means of electronic identification of subjects and its subject matter.

Key words: asset, digital, virtual, digital turnover, property rights, identity.

Вступ. Стрімкий еволюційний розвиток цифрових технологій природно відбивається на всіх сферах життя суспільства. У сучасних умовах спостерігається суттєва популяризація цифрових активів як відповідь на запит багатьох сфер суспільного життя. Можна вже констатувати фактично сформований цифровий оборот цих об'єктів, насамперед, пов'язаних із майновими правами. Поступово відбувається і поширення відносин щодо цифрової ідентичності (дані про цифрову особу, цифрові активи, що підтверджують особу, активи, пов'язані з віртуальним профілем, токенизовані дані про особу). Крім того, з'являються нові технології, які роблять правочини з цифровими активами більш зручними та доступними. Тому останні роки питання цифрових активів є одним із затребуваних на майданчику Світового Економічного Форуму. Так, у 2023 р. на цьому заході відзначалось, що криптоактиви мають різноманітні сфери застосування, як фінансові, так і нефінансові, хоча багато поточних застосувань зосереджені та розробляються з акцентом на фінансовий сектор. При цьому загальна ринкова капіталізація всіх криптоактивів у світі оцінюється більш ніж у 1 трильйон доларів станом на лютий 2023 р. [1, с. 6]. Згідно із CoinMarketCap

станом на 11 липня 2024 р. загальна капіталізація ринку криптовалют становить \$1,14 трлн, найбільшою за капіталізацією криптовалютою є Bitcoin, її частка ринку становить 42% [2].

Внаслідок цього активно створюються нові суспільні відносини, що потребують правової регламентації. Відповідно актуальними напрямами діяльності правників стала розробка та визначення правил, положень правового регулювання відносин щодо об'єктів у цифровому обороті, механізмів захисту суб'єктивних прав у цифровому середовищі. Окремо слід наголосити, що в умовах воєнного стану в Україні природно розповсюдився цифровий простір, як доступний та безпечний для життєдіяльності людей, зокрема зросли обсяги цифрових послуг, отримала розвиток е-комерція, поширилося оформлення правочинів за допомогою онлайн-технологій. Наведене відбувається на тлі децентралізації суспільних відносин, що є результатом глобалізації світу, зокрема правочини іноді не мають прив'язку до території конкретної держави. Часом це приводить до анонімності правочинів, що потребує окремого опікування з боку держави задля підтримки правопорядку та суспільної безпеки. В той же час утворюються ризики

для сталого стану законності у державі щодо цифрових активів. Так існує волатильність цифрових активів (їх ціна не має постійності та може змінюватися), шахрайство навколо них. Проблемність щодо цього посилюється відсутністю чіткої сформованої правової регламентації правочинів із цифровими активами. Проте незважаючи на ці ризики, цифровий оборот має значний потенціал для розвитку, зокрема у світовій економіці та національних фінансових системах. Тому тематика правочинів із цифровими активами є нагальною та потребує окремого наукового пізнання.

Мета та завдання дослідження. Метою статті є визначення характеристик правочинів із цифровими активами. Задля розв'язання поставленої мети необхідно виокремити види цифрових активів, виявити оборотоздатність цифрових активів, розкрити особливості правочинів із цифровими активами, сформулювати положення щодо подальших наукових досліджень.

Результати дослідження. Здійснення правочинів із цифровими активами стали набувати поширення завдяки науково-технічному прогресу, цифровізації суспільства та прийняттю низькі нормативно-правових актів. Так, варто звернути увагу на такі Закони України як: «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» [3], «Про цифровий контент та цифрові послуги» [4], «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» [5], «Про електронні комунікації» [6], «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [7]. У цих нормативно-правових актах закладені визначення окремих послуг у цифровому середовищі. Хоча ці закони мають позитивні результати, важливо не ігнорувати науково-практичні питання їх правозастосування, що поступово з'являються і потребують розв'язання на різних рівнях правового регулювання. Виникнення питань є логічним процесом втілення законів в життя через виконання їх норм та подальше застосування. Варто підкреслити, що норми наведених законів не містять поняття та чіткої класифікації цифрових активів, засад правової регламентації правочинів щодо них. Це є наслідком непослідовної законодавчої діяльності у сфері врегулювання відносин із цифровими активами. Вже можна констатувати наявність розпорошеності та безсистемності нормативно-правових актів у цьому законодавчому сегменті. Наведене спостерігається на фоні утворення нового середовища цивільно-правового регулювання, яке представляє технологічний фундамент для цивільно-правового регулювання цифрових прав, цифрового цивільного обороту, цифрових суб'єктів і об'єктів, формування нових цивільних правовідносин [8, с. 203]. Тому тематика правочинів із цифровими активами є вкрай актуальною.

При дослідженні правочинів із цифровими активами згідно логіки наукового пізнання первинно варто визначитися із поняттям та видами цифрових активів. Це необхідно зробити, з огляду на те, що у законодавстві України не закріплено термін «цифрові активи», тому з'ясуємо його за допомогою застосування методу аналогії. Поняття актив встановлено у п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» під яким розуміються кошти, у тому числі електронні гроші, інше майно, майнові та немайнові права [7]. Звісно, що цифрові активи мають нематеріальну форму, що природно відсилає їх до співвідношення з нематеріальними активами. Згідно із абз. 8 п. 4 Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи», затверджено Наказом Міністерства фінансів України 18.10.1999 р. № 242 «нематеріальний актив – немонетарний актив, який не має матеріальної

форми та може бути ідентифікований» [9]. При цьому немонетарні активи – усі активи, крім грошових коштів, їх еквівалентів та дебіторської заборгованості у фіксованій (або визначеній) сумі грошей (абз. 12 п. 4 Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку) [9].

Беручи до уваги наведене, можна означити, що цифрові активи є будь-якими немонетарними активами, що не мають матеріальну форму та можуть бути ідентифіковані, зокрема електронні гроші, майнові та немайнові права. Відомим фактом є і те, що цифровий актив існує у цифровій формі, а отже може співвідноситися із цифровою річчю. Так у ч. 1 ст. 179¹ ЦК України закріплено, що: цифровою річчю є благо, що створюється та існує виключно у цифровому середовищі та має майнову цінність, зокрема віртуальні активи, цифровий контент та інші блага [10]. Тобто ці активи мають відповідати трьом критеріям: наявності вартості, можливості до обігу в цифровому форматі й можливості до його обміну на інші об'єкти цивільного права [11, с. 201]. Отже, цифровий актив – це немонетарний актив, що існує у цифровому середовищі у нематеріальній формі, має майнову цінність та може бути ідентифікований, зокрема у вигляді віртуального активу, електронних грошей, цифровому контенту, цифрової ідентичності ін.

Цифрові активи можуть мати зв'язок із майновими правами, особистими немайновими правами особи, предметами матеріального світу. Кореляція цифрового активу з відповідним фізичним об'єктом відбувається завдяки цифровізації предметів матеріального світу, зокрема матеріалів бібліотек, архівних документів, медичної документації. Наприклад, держава створює умови та координує діяльність з функціонування електронних бібліотек, у тому числі у спеціальному цифровому форматі для сліпих, осіб з порушеннями зору та осіб з дислексією (абз.8 ч. 2 ст. 4 Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу») [12]. Існує і електронна система охорони здоров'я – інформаційно-комунікаційна система, що забезпечує автоматизацію ведення обліку медичних послуг та управління інформацією про охорону здоров'я, у тому числі медичною інформацією (абз. 4 ч. 1 ст. 3 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я») [13]. Тобто цифрові активи формуються залежно від сфери використання та наявності кореляційного зв'язку з предметом матеріального світу.

Окремо слід звернути увагу, що законодавством України розмежовуються електронні та цифрові гроші. Згідно із Законом України «Про платіжні послуги»: 1) електронні гроші – одиниці вартості, що зберігаються в електронному вигляді, випущені емітентом електронних грошей для виконання платіжних операцій (у тому числі з використанням наперед оплачених платіжних карток багатоцільового використання), які приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж їх емітент, та є грошовим зобов'язанням такого емітента електронних грошей (п. 14 ч. 1 ст. 1 Закону); 2) цифрові гроші Національного банку України – електронна форма грошової одиниці України, емітентом якої є Національний банк України (п. 96 ч. 1 ст. 1 Закону) [14]. Поряд із емітованими електронними, цифровими грошима, існують неімітовані цифрові гроші будь-яким національним банком, зокрема це Біткоїн (BTC), Ефіріум (ETH), Tether (USDT), Binance Coin (BNB), USD Coin (USDC), XRP (XRP), Cardano (ADA), Solana (SOL), Dogecoin (DOGE) ін. Електронні та цифрові гроші є видами цифрових активів.

Поряд із цифровими активами, що мають зв'язок із майновими правами, вже сформовані цифрові активи у сфері особистих немайнових прав. Мова йде про цифрову ідентичність. При цьому слід розмежовувати цифрову ідентичність, що створюється самостійно людиною та цифрову ідентичність, що дозволяє ідентифікувати конкретну особу. Щодо першого випадку слід звернути увагу

на позицію О. Є. Аврамової, щодо фактичного існування матеріальної (реальної) ідентичності і віртуальної (незалежної ідентичності у кіберпросторі), людина в кіберпросторі виступає як автор власної ідентичності та як автор результатів інтелектуальної, творчої праці, що розміщені в цифровому середовищі. У кіберпросторі автор самостійно створює власну ідентичність (ігровий профіль, аватар, акаунт, користувача ігрової платформи), що виступає результатом його творчої праці та виконує функцію ідентифікації автора серед інших користувачів кіберпростору [15, с. 41, 43]. Поряд із самостійним створенням особою цифрової ідентичності є електронна ідентичність, що дозволяє здійснювати правочини у цифровому середовищі. Остання є цифровою ідентичністю де-юре, що пройшла визнану офіційну електронну ідентифікацію. Електронна ідентифікація – процес використання ідентифікаційних даних особи в електронній формі, які однозначно визначають фізичну, юридичну особу або уповноваженого представника юридичної особи (п. 11 ч. 1 ст. 11 «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги») [5]. До цифрової ідентифікації особи належать електронний підпис, електронна печатка, електронний паспорт, електронний ID. Загалом, цифрова ідентичність особи є складним правовим утворенням, що може мати правові режими особистих немайнових прав, права інтелектуальної власності, цифрового об'єкта. Разом з тим, цифрова ідентичність може співвідноситися і з цифровим активом.

Слід відзначити і те, що до цифрових активів, у широкому їх розумінні, можна відносити і електронні документи. Суб'єктами електронного документообігу є автор, підписувач, створювач електронної печатки, адресат та посередник, які набувають передбачених законом або договором прав і обов'язків у процесі електронного документообігу (абз. 7 ст. 1 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг») [16]. Звідси слідує, що у наведених учасників електронного обігу виникають відповідні суб'єктивні права щодо електронного документа, а отже електронні документи можуть також визначатися як цифрові активи.

Враховуючи особливості цифрових активів можна виокремити особливості правочинів щодо цифрових активів, що мають кореляцію із об'єктами матеріального світу, внаслідок їх цифровізації; електронних документів; елементів цифрової ідентичності (що можуть бути предметом правочину, зокрема ігровий профіль); цифрових грошей ін. Специфіка правочинів із цифровими активами залежить від їх предмету, сфери використання цифрового активу, складу учасників.

Введення у цивільний оборот цифрових активів обумовлено їх здатністю до оборотоздатності. С. О. Сліпченко виокремлює такі ознаки оборотоздатності об'єктів цивільних прав: корисність, тобто здатність задовольняти потреби суб'єкта (споживча вартість, цінність); доступність для володіння; визначеність (відособленість); об'єктивованість; від'ємність об'єкта від суб'єкта та здатність бути наданим однією особою іншій; здатність бути оціненим у грошах [17, с. 134]. Наведені ознаки цілком можуть бути використані щодо характеристики цифрових активів, як об'єктів цивільного обороту. В. Л. Скрипник також наголошує, що оборотоздатність об'єктів – це природні та юридична властивість, що спрямована на зміну права володільця такого об'єкта [18, с. 195]. Цифрові активи мають властивість змінювати володільця прав, крім випадків визначення цифрової ідентичності де-юре. Загалом цифрові активи відповідають усім ознакам оборотоздатності об'єкта цивільних прав.

Особливість оборотоздатності цифрових активів обумовлюється існуванням специфічного середовища – цифрового. У юридичних джерелах підкреслено, що цифровий цивільний оборот має самостійний предмет для правового регулювання – сфера цифрового цивільного

обороту цифрових прав на нематеріальні цифрові об'єкти, майнові правовідносини в цифровій реальності, що базується на принципах технологічної нейтральності, анонімної автентифікації, цифрової безпеки персональних даних, крипто шифрування способу передачі даних, стійкості цифрового обороту, забезпечення інформаційної безпеки цифрового обігу [19, с. 245]. Акцентуємо увагу, що в Україні відбувається стрімкий розвиток цифрового обороту, зокрема завдяки впровадженню таких інформаційно-комунікативних систем як: система електронних державних послуг «Дія»; електронна система закупівель «Прозоро»; електронна система декларування доходів. Поширення цифрового обороту має соціально-економічні, правові, а подекуди і політичні позитивні наслідки. Так, відбувається поступове економічне зростання завдяки залученню української економіки у глобальну цифрову економіку; покращується якість життя через зручність цифрових послуг; розвивається демократизація суспільства унаслідок цифровізації державного управління, що надає змогу подолати бюрократизм і випадки корупції.

Оборотоздатність цифрових активів дозволяє виявляти особливості правочинів із цифровими активами. У законодавстві закріплено визначення цифрової послуги як послуги, що надає можливість споживачу створювати, обробляти, зберігати та поширювати дані у цифровій формі або отримувати доступ до таких даних, а також здійснювати будь-які інші дії з даними у цифровій формі, що були створені чи завантажені споживачем або іншими користувачами такої послуги (п. 9 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про цифровий контент та цифрові послуги») [4]. Відомо, що до цифрових послуг може бути віднесені послуги у сфері хостинг файлів (наприклад, Dropbox, Google Drive), обробки текстів (Google Docs, Microsoft Word), ігри (онлайн-ігри, мобільні ігри), хмарні обчислення (Amazon Web Services, Microsoft Azure), соціальні мережі (Facebook, Instagram). Тобто розуміння цифрових послуг в контексті Закону України «Про цифровий контент та цифрові послуги» є технічним тлумаченням такої послуги, без виокремлення її правових ознак. Така тенденція помітна у більшості нормативно-правових актів, які регулюють правовідносини у сфері цифрових активів. Це може створювати додаткові ускладнення при розробці як правової регламентації, так і правової конструкції із цифровими активами.

Правова регулювання відносин у цифровому обороті ґрунтується на нормах Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» [5]. За цим Законом, електронна довірча послуга – електронна послуга, що надається для забезпечення електронної взаємодії двох або більше суб'єктів, які довіряють надавачу електронних довірчих послуг щодо надання такої послуги (п. 10 ч. 1 ст. 1) [5]. Стаття 17 Закону встановлює особливості електронної довірчої послуги: «правочини, що підлягають нотаріальному посвідченню та/або державній реєстрації у випадках, встановлених законом, вчиняються в електронній формі виключно із застосуванням кваліфікованих електронних довірчих послуг» (п. 6 ст. 17) [5]. Отже, правочини в електронній формі можуть бути здійснені за допомогою використання кваліфікованого електронного підпису чи печатки.

Правочини із цифровими активами можуть розглядатися у широкому та вузькому розумінні. Правочини щодо цифрових активів, у широкому розумінні – це дія уповноважених суб'єктів стосовно зміни володільців прав на цифрові активи, зокрема договори, спадкування прав на цифрові активи. Широке тлумачення правочину із цифровими активами дозволяє припустити їх укладання в усній, письмовій, електронній формі, як в межах цифрового середовища так і в звичайному цивільному обороті. Правочини із цифровими активами у вузькому розумінні – дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних

прав та обов'язків, що укладаються у цифровому обороті із використанням технологій інформаційно-комунікативних систем шляхом електронної ідентифікації суб'єктів, його предмету. Такий правочин укладається в цифровому обороті із використанням технологій інформаційно-комунікативних системах, тобто надає можливість учаснику правочину створювати, обробляти, зберігати та поширювати дані у цифровій формі або отримувати доступ до таких даних, укладається в електронній формі.

Можна виокремити види правочинів із цифровими активами залежно від предмету, зокрема правочини щодо набуття прав на цифрові активи; надання права користування (зокрема ліцензія); спадкування. Серед правочинів щодо набуття права на цифрові активи останнім часом здобувають популярність обмін цифровими активами (відносини обміну в цифровому середовищі активно використовується у ситсемах онлайн ігор, іншого соціального спілкування); застава цифрових активів (останнім часом набуває популярності застава криптовалют); дарування цифрових активів.

До характерних ознак правочинів із цифровими активами можна віднести: 1) предмет правочину стосується майнових прав на відповідний цифровий актив; 2) є особливість ідентифікації учасників правочину, зокрема за допомогою використання кваліфікованого електронного підпису та інших цифрових систем (при цьому ідентифікація може бути як у цифровому середовищі (допускає анонімність, будь-яка особа може використовувати ключі доступу до активу) так і в матеріальному світі);

3) необхідно проводити аутентифікацію цифрового активу; 4) правочин із цифровими активами повинен відповідати усім вимогам, які встановлені для правочинів у цивільному законодавстві України.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє запропонувати такі висновки. Війна в Україні значно прискорила цифровізацію багатьох сфер життя. Зросли обсяги цифрових послуг, сформувалась е-комерція, поширилось оформлення правочинів за допомогою онлайн-технологій. На тлі цих процесів, в Україні наразі немає комплексного закону, який би регулював усі аспекти правочинів з цифровими активами. Правова регламентація відносин щодо цифрових активів має розпорошеність, певну термінологічну плутанину. Загалом не визначено засад, конструкції правочинів із цифровими активами. Правочини з цифровими активами, як правило, укладаються та виконуються в електронній формі, проте вони можуть мати і усну, письмову форму. Їх укладання ускладнюються тим, що вони мають як технічні, так і правові характеристики. При цьому технічні характеристики такого правочину є невід'ємними ознаками юридичної складової правочинів із цифровими активами.

Проблемність визначення характеристик правочинів із цифровими активами обумовлено і тим, що операції з цифровими активами можуть здійснюватися без прив'язки до певної юрисдикції, якщо вони здійснюються у цифровому середовищі. Тому актуальним напрямом наукових розвідок є визначення правочинів із цифровими активами, що укладаються як у цифровому середовищі, так і в звичайному цивільному обороті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Pathways to the Regulation of Crypto-Assets: A Global Approach. World Economic Forum. Cologne/Geneva Switzerland. 2023. 33 p. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Pathways_to_the_Regulation_of_Crypto_Assets_2023.pdf.
2. CoinMarketCap. URL: <https://coinmarketcap.com/>.
3. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні : Закон України від 15 липня 2021 р. № 1667-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text>.
4. Про цифровий контент та цифрові послуги : Закон України від 10 серпня 2023 р. № 3321-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3321-20#top>.
5. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги : Закон України від 5 жовтня 2017 р. № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>.
6. Про електронні комунікації : Закон України від 16 грудня 2020 р. № 1089-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#top>.
7. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 6 грудня 2019 р. № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#top>.
8. Парасюк М.В. Вплив цифрових технологій на цивільне право. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 201–204. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/46>.
9. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку : Наказ Міністерства фінансів України 18.10.1999 р. № 242. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99#top>.
10. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
11. Овчаренко А.С. Правове регулювання віртуальних активів та криптовалют в Україні: сучасний стан і перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 200–202. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-4/47>.
12. Про бібліотеки і бібліотечну справу: Закон України від 27 січня 1995 р. № 32/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80#Text>.
13. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>.
14. Про платіжні послуги: Закон України від 30 червня 2021 р. № 1591-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text>.
15. Аврамова О.Є. Система суб'єктів права інтелектуальної власності в умовах становлення кіберпростору. *Вісник ХНУВС – Bulletin of KhNUiA*. 2022. № 2 (97). С. 39–47. <https://doi.org/10.32631/v.2022.2.03>.
16. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 травня 2003 р. № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>.
17. Сліпченко С. О. Особисті немайнові правовідносини щодо оборотоздатних об'єктів : монографія. Харків, 2013. 552 с.
18. Скрипник В. Оборотоzдатність об'єктів цивільних прав. *Публічне право*. 2018. № 4 (32). С. 190–197.
19. Парасюк М. В. Основи цифрового цивільного обороту щодо інтелектуальної власності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 243–246. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/56>.